

Життя – це спроби й перемоги

Соціолінгвістичні особливості спілкування КВНівської сім'ї

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1 Мовна поведінка сім'ї як об'єкт соціологічного дослідження.....	6
1.2 Особливості спілкування КВНівців.....	10
РОЗДІЛ II. МОВНА ПОВЕДІНКА КВНІВСЬКОЇ СІМ'Ї	
2.1. Вплив мовної поведінки КВНівців на родинне спілкування.....	12
2.2. КВНівський сленг в сімейному мовленні.....	12
2.3. Особливості мовної поведінки КВНівської сім'ї в етикетних ситуаціях спілкування.....	14
2.4. Особливості «КВНівських сімейних» фраз.....	21
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Кожна соціальна група має специфічну тільки їй мовну поведінку, на яку впливають ряд соціальних та індивідуальних чинників. Мовні процеси і відносини, що характеризують взаємодію людей в малих соціальних групах, з роками усе більше привертають увагу мовознавців.

У російському та українському мовознавстві проблема сім'ї розглядалася здебільшого в психолінгвістичному аспекті при вивченні мовного розвитку дітей у родині. Традиція такого аналізу була закладена ще в ХІХ ст. і успішно розвивалася в ХХ ст. (див., наприклад: [31; 24; 6; 8; 18]). Сім'я як об'єкт соціолінгвістичного дослідження виявилася зовсім не дослідженою науковцями колишнього Радянського Союзу. Об'єктами досліджень соціолінгвістів СРСР були мовні процеси, які відбувалися в межах соціуму – країни в цілому, її регіонів, зокрема окремих республік колишнього СРСР, деяких населених пунктів. Мовні процеси і відносини, що характеризують взаємодію людей в малих соціальних групах, менше привертають до себе увагу мовознавців. Можна відзначити лише загальнотеоретичні розробки проблеми малих груп (див., наприклад: [41; 19; 12,78-86; 4,96-107]) та окремі соціолінгвістичні дослідження мовної поведінки білінгвів, в яких певним чином були висвітлені деякі аспекти проблеми двомовної сім'ї [17; 42].

Мікросоціолінгвістичні дослідження тривалий час критикувалися науковцями колишнього Радянського Союзу [21,30-39; 10; 20,102]. Зокрема Г.В.Осипов зазначав, що вивчення мовної поведінки малих груп майже нічого не дає для з'ясування соціолінгвістичної картини даного суспільства, оскільки закономірності, властиві мовленню членів нечисленних груп, не можуть бути поширені на весь соціум [20,69].

Безумовно, механічне перенесення властивостей одного об'єкта на інший неприпустиме, однак ця аксіома будь-якого наукового дослідження зовсім не заперечує необхідності вивчати певний об'єкт з усіма його особливостями й характерними рисами. Соціолінгвістичні дослідження

малих груп дають змогу охарактеризувати різні аспекти мовної поведінки людини, описати її особливості, виявити чинники, що впливають на мовленнєву діяльність особистості в різних сферах спілкування. Ще на початку 30-х років ХХ ст. Є.Д.Поливанов наголошував на необхідності мікросоціолінгвістичних досліджень, зазначаючи, що в межах окремих тісно пов'язаних груп виявляються більш тісні "кооперативні зв'язки" (тобто відношення соціальної взаємодії), ніж у межах великих колективів [22,55-56]. Детальне вивчення мовної поведінки малих груп сприяє визначенню тенденцій впливу соціуму на мову, встановленню кореляцій між мовними й соціальними структурами.

Актуальність даного дослідження зумовлена громадським інтересом до сучасного мовного життя в Україні та науковою необхідністю виявлення значущих чинників, що впливають на мовну поведінку людини.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення про ситуативну та стратифікаційну варіативність мовної поведінки білінгвів (У.Лабов), теорія соціальних ролей (І.С.Кон, О.Д.Щвейцер, Л.П.Крисін, Є.Ф.Тарасов).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення соціолінгвістичних особливостей спілкування КВНівської сім'ї.

Основна мета роботи зумовила постановку і поетапне розв'язання конкретних завдань:

- 1) дослідити специфіку сімейного спілкування;
- 2) визначити особливості спілкування КВНівців;
- 3) дослідити вплив мовної поведінки КВНівців на родинне спілкування;
- 4) дослідити мовну поведінку інформантів в стереотипних ситуаціях спілкування;
- 5) визначити лінгвістичну сутність "сімейних" виразів, що вживаються членами КВНівських родин.

Методи дослідження. Поряд з описовим та порівняльним методами в роботі використано найбільш апробовані методи соціолінгвістичних

досліджень, зокрема анкетування, записи спонтанного мовлення, включене спостереження та методи статистичної обробки даних.

Матеріалом дослідження стали дані включеного спостереження за поведінкою КВНівців та їх родин, а також анкетні дані, отримані в ході опитування членів КВНівської сім'ї. Всього було зібрано 60 анкет.

Новизна дослідження полягає в соціолінгвістичному вивченні мовної поведінки КВНівців у сімейному спілкуванні, що в українському мовознавстві залишається ще не дослідженим явищем.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Мовна поведінка сім'ї як об'єкт соціолінгвістичного дослідження

Феномен невимушеної комунікації привертав до себе увагу мовознавців ще на початку ХХ століття. Такі видатні російські дослідники, як Л.П.Якубинський, В.В.Виноградов, М.М.Бахтін, Б.О.Ларін неодноразово зверталися до його проблем [43; 7; 2; 14]. Якщо перші з них невимушене мовлення намагалися дослідити на тлі художнього мовлення, аналізуючи пряму мову в художніх текстах, то Б.О.Ларін ставив конкретні завдання: відштовхуючись від “самого життя”, цікавлячись особливостями спілкування мовців різних соціальних станів, професій, населених пунктів, він почав досліджувати “мовний побут міста” [14,175-169]. Але в той час систематичного дослідження феномена невимушеного мовлення так і не було проведено. Причиною цього була насамперед тогочасна ідеологічна ситуація, яка практично виключала можливість дослідження реального, в тому числі й мовного, життя. Це був той час, коли живі процеси функціонування мов з їх природними суперечностями зникали з наукових досліджень, оскільки вони могли “не збігатися з тією чи іншою загальноприйнятою думкою” [23,3].

Комплексне вивчення розмовного мовлення розпочалося лише з 70-х років: праці О.А.Земської, О.О.Лаптевої, Д.М.Шмельова, О.Б.Сиротиніної, Л.А.Капанадзе певним чином відновили перерваний в 30-ті роки процес дослідження невимушеного спілкування. Після аналізу на значному фактичному матеріалі повсякденного мовлення міських жителів мовознавці визнали його самостійною системою, що має чітку організацію на всіх мовних рівнях [25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 11], представили основні тропи й фігури, що створюють експресивний ефект невимушеної комунікації [28,172-214], описали ситуативно зумовлені стереотипи спілкування [11;36;37]. Дослідження розмовного мовлення і висновки, яких дійшли вчені, показали доцільність вивчення мови сім'ї. Певною мірою науковці це наче й робили,

оскільки запис розмовного мовлення здебільшого проводився в родині, але об'єкт їх дослідження все ж таки був дещо іншим: увагу було зосереджено на семантико-структурній та стилістичній організації розмовного мовлення як такого. Наступним логічним кроком було б вивчення мови сім'ї у функціональному аспекті. Для Росії, де в основному й проводилися дослідження, в такому разі об'єктом вивчення стала б скоріш за все одномовна сім'я, а нас, звичайно, цікавить двомовна родина, комплексне вивчення якої дозволяє визначити не тільки специфіку родинної комунікації (що можна розглянути й на матеріалі одномовної сім'ї), а й простежити зміну кодів у кореляції з позалінгвістичними чинниками.

Переважає більшість соціологів визначає сім'ю як малу соціальну групу, засновану на стосунках спорідненості або шлюбу [33,151]. Під малою звичайно розуміють невелику соціальну групу, члени якої об'єднані спільною діяльністю і знаходяться в безпосередньому контакті, що є основою для виникнення певних емоційних стосунків і особливих групових цінностей та норм поведінки. У соціології існує декілька класифікацій малих груп, виділених на основі різних критеріїв. Так, за характером зв'язку між членами малих груп виділяють формальні та неформальні групи. У формальних групах поведінка її членів більш-менш регламентована певними правилами та традиціями. Неформальні групи найчастіше виникають у межах формальних на основі психологічних симпатій та особистих уподобань індивідів. З погляду соціалізації особистості розмежовують первинні групи, члени яких перебувають у близьких взаєминах, та вторинні, до складу яких входять члени первинних груп. За формами взаємодії індивідів виділяють групи, які ґрунтуються на особистих та ділових стосунках.

Сім'ю як малу соціальну групу можна віднести до первинних груп, члени яких перебувають в особистих контактах. Ці характеристики сім'ї є суттєвими в ході вивчення мовної поведінки її членів, оскільки сприяють визначенню їхніх специфічних мовленнєвих рис.

Так, певним чином формалізований характер відношень між членами колективу засвідчує наявність у сім'ї традицій та норм, яких людина дотримується в процесі життєдіяльності. Це, безумовно, знаходить відображення в мовній поведінці, зокрема при використанні певних мовних кодів, мовних засобів тощо.

Сім'ї як будь-якій малій групі можуть бути властиві й особливі риси поведінки, мовлення тощо, які мають для її членів спільну символічну функцію: вказують на належність мовців до однієї соціальної групи (у даному випадку - до певної сім'ї), демонструють відносини "ми - свої". Цю роль у спілкуванні можуть виконувати певні мовні засоби (мовні одиниці, характерні для членів даної родини), манера спілкування, інтонація тощо. Наявність цих індикаторів суто "сімейної" комунікації засвідчує мовленнєву гомогенність¹ родини. Російський дослідник малих груп Л.П.Крисін серед чинників, що сприяють мовленнєвій гомогенності, виділяє фактор згуртованості (чим згуртованіша група, тим імовірніша її мовленнєва гомогенність), фактор лідера (чим більша сила впливу лідера на мовну поведінку всіх інших членів групи, тим імовірніше наслідування його мовленнєвих рис), фактор часу (чим триваліші контакти, тим імовірніше нівелювання мовленнєвої індивідуальності групи), фактор регулярності (мовленнєва гомогенність прямо пропорційна частоті та регулярності внутрішньогрупових контактів), фактор коду (вироблення спільної манери комунікації можливе за умови, що всі її члени володіють одним мовним кодом: жаргоном, діалектом тощо) [12,83]. Сім'ї як малій групі властиві майже всі ці фактори, що й підтверджує наявність зазначеної мовленнєвої риси (гомогенності).

Як і в переважній більшості малих груп, стосунки членів сім'ї ієрархізовані за принципом "лідер – всі інші члени групи". Лідер, як відомо, займає центральну позицію в межах міжособистісних зв'язків і тому здатний

впливати на інших, що, зокрема, виявляється в наслідуванні його звичок, поведінки, мовленнєвих рис.

“Мовний тиск” лідера на групу часто не усвідомлюється її членами. Як правило, результати такого впливу виявляються у внутрішньогруповому спілкуванні при “виконанні” індивідом соціальних ролей, зумовлених його становищем у структурі даної групи. Хоча спостерігаються випадки, коли члени групи зберігають риси мовної поведінки лідера, навіть коли він відсутній.

У цьому плані цікавим видається самоспостереження В.П.Тимофєєва, який, згадуючи дитинство, аналізує особливості спілкування членів своєї сім’ї, визначає їхню роль у становленні його як мовної особистості: архаїчний, біблійний мовний матеріал у сімейне спілкування “принесла” бабуся, діалектні слова “ввійшли” від матері, літературні лексеми - від батька, навчальною термінологією “сімейний” словник поповнювала сестра (детальніше див.: [3,35-38]).

На особливості мовної поведінки сім’ї значною мірою впливають й інші чинники, зокрема гендерна специфіка мовців, вік людини, ситуація спілкування, психічний стан мовця тощо, на що звертають увагу багато науковців.

Зовсім не дослідженим виявляється вплив на родинне спілкування КВНівського мовлення, що є досить специфічним для окремих соціальних груп.

1.2. Особливості спілкування КВНівців

КВНівці – соціальна група молоді, яка постійно щось вигадує, перетворює, грається зі словами, реченнями, мовою, а головне – завжди крокує із сучасністю. КВНівцям властива специфічна різноманітність мовних стилів, жанрів, іншомовних вкраплень, що зумовлено потребою творчо, оригінально, з почуттям гумору подавати матеріал, доступний глядацькій аудиторії. Дослідження показало, що відповідно до ситуацій мовна поведінка КВНівця змінюється.

Оточення, в якому мовна поведінка КВНівця є природною, невмотивованою, незалежною від групи, подібних за уподобанням, – це сім'я. Крім затишної атмосфери для вияву свого істинного «я», сім'я – це ще простір, де специфічне мовлення КВНівця впливає на спілкування з членами родини.

За нашими даними, найчастіше КВНівські слівця в сімейному спілкуванні вживаються КВНівцями віком від 17 до 22 років. Такі дані пояснюються тим, що КВНівці зазначеної вікової категорії найактивніше беруть участь в іграх КВН, подорожують на виступи до інших міст України, обмінюються досвідом у КВНі.

Достатньо піврічного використання КВНівцем в сім'ї кодових слів та фраз, раніше незнайомих рідним людям, щоб стати словами щоденного вжитку звичними для спілкування. Спочатку КВНівець у розмові замінює поняття на простіші. З часом члени сім'ї звикають до розмов з «ковдовими» словами й спілкуються, поступово використовуючи їх з розумінням.

Технології впливу КВНівського мовлення на членів родини – різні, і залежать передусім від віку адресата. Прийом унаслідування специфічних слів і фраз характерний для літніх членів родини (бабусі, дідуся і т.д.). Часта повторюваність сприймається на слух і відкладається в пам'яті. Вживання КВНівських сленгових фраз дітьми пояснюється бажанням бути схожими на родича-КВНівця. Крім того, КВНівські слівця вважаються ними модними й

сучасними. У деяких випадках між членами родини діє правило наближення інтересів. Батьки можуть вживати КВНівський сленг, щоб підлащитися до дітей, знайти спільну мову в конфліктних ситуаціях. Прослідкувавши за періодичністю використання КВНівських слів членами деяких родин, ми говоримо про підсвідоме й свідоме використання КВНівських слів у сімейному спілкуванні.

Підсвідомо батьки КВНівців вживають КВНівські слова в ситуаціях перегляду телепрограм, під час цікавої гумористичної розповіді: *«Расщутился Петросян», «Позвони мне, позвони, позвони мне ради МТС»*. Бабусі та дідусі вживають сленг дітей рідше, як правило, у ситуаціях повідомлення новини, вираження невдоволення. Використовуючи в таких випадках КВНівські слівця, люди літнього віку вкладають в поняття інше (своє) значення. Бабуся учасниці команди КВН «Фан-клуб»: *«Ніхто не бачив мій пакет? Давайте поштурмим!»* («штурм мізків» - тренувальна вправа для написання жартів у КВНі «штурм мізків», у бабусі «поштурмим» - пошукаємо).

Втілення КВНівського сленгу в сімейне мовлення набирає обертів. Про це свідчить спостереження за лексикою родини, в якій немає КВНівців. Підсвідоме вживання фраз із матеріалу виступів команд КВН стає звичним. Після переглянутої гри члени родини запам'ятовують жартівливі фрази, які з часом набувають широкого вжитку. Дослідження показало, що саме діти найчастіше запам'ятовують КВНівські слова. Почуті зі сцени під час ігор КВН фрази відтворюються в пам'яті відповідно до ситуації й вимовляється з тією ж інтонацією. Після однієї з ігор КВН 8-річний хлопчик два тижні вітався з батьком фінальною піснею команди КВН «Моніка» (м. Суми): *«Здравствуйте, ребята, я эмо-терменатор»*; у ситуації побажання успіху молодь вживає традиційну фразу ведучого КВНу: *«Не пуха, не пера. К черту!»*; жарт команди «Смак» (м. Макіївка) можна почути від друзів КВНівців у розмові-виправданні: *«Кто дурак? Я дурак? Нет, ты дурак. Нет, он дурак!»*.

У сім'ї КВНівців спостерігається варіативність мови спілкування, а саме, неочікувана поява в суржиковому чи україномовному спілкуванні російськомовних КВНівських одиниць. Наприклад: учасник команди КВН «Лжецы» (м. Донецьк), для вираження почуття образи на родичів: *«Что за люди? Шо попало!»*; учасниця команди КВН «Даже не думай» (м. Суми): *«Здасте! Я ваша тетя»*.

Отже, з часом словниковий запас КВНівськими фразами у сім'ї збільшується й стає звичним для спілкування. Вживаючи «КВНівські слівця», члени родини, можуть змінювати мовленнєві конструкції й утворювати форми спілкування.

РОЗДІЛ 2

МОВНА ПОВЕДІНКА КВНІВСЬКОЇ СІМ'Ї

2.1. Вплив мовної поведінки КВНівців на родинне спілкування

У лінгвістичному аспекті мовна поведінка КВНівців в сім'ї суттєво відрізняється від мовної поведінки інших соціальних груп.

Дослідження показало, що в сім'ї КВНівця використовується й стилістично нейтральна, і стилістично забарвлена лексика обмеженого вживання.

Серед стилістично забарвлених одиниць можна виділити: «КВНівський сленг», авторські фразеологізми, крилаті вислови, оказіоналізми.

2.2. КВНівський сленг в сімейному мовленні

«КВНівський сленг» на відміну від сленгу інших соціальних груп вирізняється емоційним навантаженням (насамперед, гумористичним) та багатозначністю. Поява таких слів в мовленні КВНівців зумовлена жартівливим характером спілкування та індивідуальними особливостями мовців, зокрема їх схильністю до мовленнєвої творчості, оригінальності, новизни.

Використання КВНівських понять в сімейному мовленні відбувається як свідомо, так і підсвідомо. Використання КВНівцем сленгу в сім'ї може

мати різну комунікаційну мету. Ми простежили залежність мети використання КВНівського сленгу від вікової категорії людини.

Так, школяр, який грає в КВН, свідомо використовує КВНівські слівця в сім'ї для називання дій, що ним виконуються, наближення батьків до його інтересів і, найголовніше, створення жарту: «Мам, біатлон – це не вид спорту, це смішніше», « - Чому не відповідав на питання вчителя? - Розминки не було!» (розминка – конкурс у КВНі по схемі: цікаве питання – смішна відповідь)

Для КВНівців студентського віку КВНівські поняття – це засіб вираження думок, почуттів, емоцій та ставлення до різних сімейних ситуацій:

«Бабуся, приховує цукерки. А як відіграла, що їх немає» (відіграла – правдиво увійшла в роль);

«На тата зашла, на нас – ні!» (Тата вразила, але нас – ні!);

«Пиріжки – рвань!» («пиріжки – дуже смачні»).

За дорослими КВНівцями, які мають свої сім'ї, свідоме використання сленгу спостерігається рідко. Як правило, мета вживання таких слів – пояснити інше значення слова, порівнюючи з КВНівськими поняттями: «Аня, що ти несеш? Петросяном влаштувалася?», «Треба їй купити щось веселіше. Вона ж дочка КВНівця!», (біля кабінету лікаря) «Стремненько, как на розминке!» або для вираження емоцій: «І як ти зімпровізувала?! Це ж треба!» (викрутилася з певної ситуації, у КВНі «імпровізування» – швидке придумування кінця номера), «Таке трапилось – розрив!» (дуже смішне трапилось; у КВНі «розрив» – жарт, над яким дуже голосно сміються всі)

З метою доступності викладених емоцій, знаходження спільної мови з дітьми-КВНівцями, оцінки речей та людей члени родини вживають КВНівський сленг.

Мама учасниці команди КВН «Приємного перегляду»: «Ань, не одевай это, будеш виглядеть, как баян» (баян – застарілі жарти).

Мама учасниці команди КВН «Фан-клуб» (м. Суми) постійно коментує вигляд доньки кодовою фразою її команди: «Красиві, і слава Богу!».

Тато учасниці команди КВН «Приємного перегляду»: *«Оце придумали, болтяру просто!»* (у КВНі болт – вдалий жарт, у даному прикладі говориться болтяра, як дуже гарна ідея); *«На тата зашла, на нас – ні!»* («тата вразила, але нас – ні!»).

Мама учасника команди КВН «Моніка»: *«Бородаті новини»* (неактуальні новини); *«Пап, включи отбивку на радио ФМ»* (будь-яку музику, у КВНі «відбивка» - музичний супровід у кінці гумористичної мініатюри).

У багатьох побутових сімейних ситуаціях КВНівський сленг використовується підсвідомо. Відбувається миттєвий процес сприймання, асоціації, відтворення жарту або закодованого слова. За словами КВНівців, найпоширенішою темою для жартів є «сім'я», «весілля», «проблема дітей і батьків» та подібне. Потім ці жарти втілюються в комунікаційні процеси сім'ї, тому відбувається своєрідний колообіг за схемою: Сім'я – КВН – Сім'я. Капітан команди КВН «Любимая» вітається з коханою людиною, використовуючи першу фразу привітання команди з такою ж інтонацією, що й на сцені: *«Любимая, не поверишь, я дома»*; учасник команди КВН «Смак» (м. Макіївка), коли сідає за кермо, заходить в ліфт і говорить традиційну привітальну фразу всіх КВНівців: *«Поеееехали!»*.

2.3. Особливості мовної поведінки КВНівської сім'ї в етикетних ситуаціях спілкування

Висловам, вживаним в афективних ситуаціях спілкування, протиставляються вирази, стійко закріплені за стереотипними ситуаціями, в яких вони функціонують як готові одиниці. Це так звані шаблонні фрази [43,49], фразеологізовані речення [15,12], стереотипи [25], “зв’язані вислови” [40], поява яких зумовлена багаторазовою повторюваністю однотипних мовленнєвих ситуацій, у результаті чого найчастіше вживані в них комунікативні одиниці з вільних висловлювань переходять у “зв’язані”.

Серед стійких формул спілкування значне місце посідають мікросистеми мовного етикету, який фахівці визначають як “регулюючі правила мовної поведінки, систему національно специфічних стереотипних, стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримання і припинення спілкування в обраній тональності” [39,9]. Мовний етикет є лінгвістичною універсалією і становить собою функціонально-семантичне поле ввічливо-доброзичливих одиниць спілкування в етикетних ситуаціях звертання, привітання, прощання, подяки, прохання, похвали тощо. Комунікативні стереотипи мовного етикету виражають соціально значущу інформацію типу “я тебе помічаю”, “я тебе визнаю”, “я бажаю тобі добра”, що відіграє не меншу роль у процесах соціальної взаємодії, ніж продуктивне обговорення науково-технічної, політичної, художньої чи іншої проблематики [9,38; 37,413; 16,18].

Використання етикетних формул свідчить про вихованість, тактовність, ввічливість мовця. Опитування показало, що окрім позитивно забарвлених виразів, зустрічаються слівця негативного відтінку. Деякі формули звертання, прохання, подяки мають негативне забарвлення й викликають у членів родини відчуженість та поганий настрій.

При всій своїй тенденції до стандартизації та шаблонізації етикетні вирази здатні варіюватися, відходити від загальноприйнятих форм. У сім'ї КВНівця етикетні формули набувають жартівливого характеру, а інколи зустрічається калькування сленгу. Так, КВНівці використовують певні лексичні засоби, враховуючи характер ситуації, статусні та рольові характеристики співрозмовників (стать, вік, соціальний статус, роль тощо).

Особливо яскраво варіювання етикетних формул ввічливості простежується у сімейній сфері спілкування, яка створює сприятливі умови для використання найрізноманітніших мовних одиниць.

Для етикетних форм сімейного спілкування КВНівців характерне іншомовне вкраплення, кодування слів (фраз), вульгаризми.

Привітання можна вважати першою етикетною формулою, за допомогою якої встановлюється мовленнєвий контакт між співрозмовниками, визначаються стосунки між людьми.

Привітання в сімейній сфері спілкування є одним із засобів створення доброзичливої атмосфери в сім'ї, налагодження добрих стосунків між членами родини вранці та після робочого дня.

У сім'ї КВНівця варіюють різні за стилем формули привітання: стандартизовані – «*доброе утро*», «*привет*», «*здрасьте*», «*приветствую*» та специфічно лексично навантаженні – «*хайчик*», «*good монінг*», «*good дінер*», «*семья, это я*», «*хелоу*», що мають значний відтінок фамільярності, не властивий нормативним формулам етикету. Проте, на думку багатьох мовознавців (див., наприклад: [39,59]), ці й подібні їм висловлювання в деяких умовах (переважно в ситуаціях, що знаходяться, за класифікацією Л.П.Крисіна [13,78], в зоні послабленого соціального контролю) цілком можуть бути етикетним привітанням.

Завдяки іншомовним вкрапленням, переключенню кодів у деяких КВНівських формулам привітання з'являється іронічність: «*Как ты, бейба?*», «*Привет, малыш! Ты меня волнуешь!*», «*Ой, чи живі чи здорові, родичі гарбузові? Как дела?*». Форми привітання, як унаслідування жартів КВНівця: «*вас приветствует женская, да что уже там скрывает, бабская команда!*», «*здравствуйте ребята, я эмо-терминатор!*».

У спілкуванні КВНівця з такими членами родини, як сестра, брат помічені привітання-римування: «*привет-медведь!*», «*привет-амлет!*», «*привет, мой свет!*». Заміна звуків утворила оказіональне зні варіанти привітання: «*прувет*», «*правет*», «*прЫвЭт*».

Говорити про найбільш вживані формули привітання ми не можемо, бо творчі здібності до жартів КВНівців не обмежуються й кожного дня в сім'ї можуть звучати нові форми привітання. Поряд з формулами привітання зустрічаються інші етикетні слова. Після репетиції чоловік КВНщиці

запитує: «*Як там Масляков?*» у розумінні «*Як справи з репетицією?*» Або ввічлива фраза: «*Гарно виглядаєш*» замінюється: «*Гарна форма*».

Дослідження показало, що великої різниці між частотою використання традиційних й нетрадиційних формул-привітань у сімейному спілкуванні КВНівця немає. Це свідчить про підвищення рівня впливу КВНу на сімейне спілкування.

Таблиця пріоритетного використання традиційних та нетрадиційних формул-привітань у сім'ї КВНівця

Традиційні формули	Частота використання %	Нетрадиційні формули	Частота використання %
Привет!	83,3	Привэт!	80
Приветствую	76,6	Гоод монінг!	75
Доброе утро!	46,6	Хай (хайчик)!	53,3
Здрасте	41,6	Привет-медведь	25
		Семья, это я!	13,3

Правила мовного етикету зобов'язують мовців закінчувати спілкування однією з доречних форм **прощання**. У сімейній сфері спілкування ці форми використовуються в ситуаціях прощання на ніч та при виході з дому на роботу, до школи тощо.

У сім'ї КВНівця використовуються традиційні: «*пока*», «*до зустріч!*», «*бувай*», «*увидемя!*», «*спокойной ночи!*», «*на все добре*», «*good by*» та нетрадиційні формули прощання. Останні, як і більшість фраз привітання, мають позитивний відтінок жартівливого характеру – «*до зустріч в сезоні*» (сезон – період ігор КВН), «*не говорю вам прощай, и не говорю вам про чай*», «*поеехали!*» (у КВНі - традиційна формула привітання на початку гри), «*я полетел!*».

З метою показати щирі почуття до найрідніших людей, як вказали інформанти, деякі традиційні формули прощання трансформувалися в часто

вживані: «покедос», «покедова» (утворилося внаслідок злиття двох основ – давай пока), «споки, любимая», «обнимашки, целовашки».

Прощання – одна з етикетних формул, де переважає кількість вживання КВНівцями нетрадиційних форм. На слова прощання вплинули фрази під час закінчень виступів відомих КВНівських команд України, Росії, Білорусії тощо. Найчастіше КВНівський сленг використовується в формулах прощання.

Таблиця пріоритетного використання традиційних та нетрадиційних формул-прощань у сім'ї КВНівця

Традиційні формули	Частота використання %	Нетрадиційні формули	Частота використання %
Пока	96,6	Поееехали!	98,3
Бувай	46,6	Покедова (покедос)	86,6
До зустрічі	40	Я полетел	70
Увидимся	21,6	До зустрічі в сезоні!	61,6
Good by!	15	Не говорю Вам про чай!	35

У сімейному спілкуванні помічені КВНівські формули-звертання, які переважно зниженого відтінку: «Лосьен, привіт» (ім'я дівчини – Леся), «Ксюш, не будь Петросяном!» (Петросян у розумінні КВНівця – людина з застарілими жартами, недоречними анекдотами та висловлюваннями), «Фазер, це заруба» («Тато, це не чесно» - іншомовне вкраплення неправильної вимови, «заруба» – у КВНі суб'єктивно несправедливі оцінки),

На формули звертання, як і на деякі прощання, вплинули формули інших мов, наприклад з італійської «адйос» в КВНівському звертанні залишився суфікс **ос**: «мамос, папос», «братос»; з іспанської – суфікс **елл**: «брателло, ти в порядку!»

Як відомо, у **вибаченні** мовець просить співрозмовника пробачити його провину, не картати за певний вчинок. З такою метою вживаються

традиційні формули вибачення: (рос.) *«извини»*, (укр.) *«вибач»*, *«перепрошую»*, (англ.) *«I am sorry»*. Для КВНівця є й інша мета вживання формул вибачення – пожартувати, інколи навіть іронічно вказати на недоліки членів родини: *«извините, как я мог, Ваше величество, посметь взять ваш карандаш?»*, *«пardon, отец-барон»*, *«пardon, мем»*, *«звиняй, как хош!»* (знову притаманне мовленню КВНівця римування). Специфічне КВНівському мовленню іншомовне вкраплення: *«пardon, дорогая»*, *«екск'юрз мі, мама»*. КВНівці вибачаються англійськими формами, але з неправильною іронічною промовою. Крім того, у формулах-вибачання помічено вживання КВНівських сленгових слів: *«извини, я на разогреве»* («вибач, я ще не зорієнтувався», «разогрев» – виступ у КВНі перед грою, щоб зал налаштувався на гумор).

Таблиця пріоритетного використання традиційних та нетрадиційних формул-вибачення у сім'ї КВНівця

Традиційні формули	Частота використання %	Нетрадиційні формули	Частота використання %
Извините	70	Извини, как я мог?	80
I am sorry	36,6	Экскюрзми	41,6
Вибач	30	Извиняй, как хош!	25
Перепрошую	18,3	Пardon, маман(папан)	23,3
		Извини, я на разогреве	18,3

Деякі мовці замість етикетних формул вибачення використовують вирази-виправдання: (укр.) *я не хотів; та це ж не я; я не подумав*; (рос.) *я не хотел; я не специально; это вышло случайно; я не знал, что все так получится; я не виновата, он сам пришел!* тощо, які залежно від інтонації мовця можуть набувати найрізноманітніших значень (суто виправдання, грубе відмахування, вибачення в “полегшеній формі”, посилений відчай).

Вислови **подяки** є одними з найбільш поширених елементів мовленнєвого етикету. Функціонуючи в сімейному спілкуванні, вони “підпорядковуються” лише принципу ввічливості, що зумовлює використання традиційних та нетрадиційних етикетних одиниць.

У сім’ї КВНівця формули подяки переважно традиційні різномовні: (укр.) «дякую», «величезне спасибі», «дяка Вам», «Спасибі Богу», (рос.) «спасибо», «благодарю», «здоровья Вам», «объявляю благодарность», (англ.) «thank you!», німецької – *Danke schön!*, французької - *Merci!*

Деякі мовці для висловлення вдячності прагнуть знайти більш яскраві мовні засоби, що спричиняє утворення нових, нетрадиційних етикетних виразів. Переважна більшість з них утворилася на основі модифікації загальноприйнятих формул подяки. Зокрема, за допомогою перенесення наголосу набуває експресії формула *спасибó*. Шляхом фонетичної деформації, а саме в результаті протези (використання вставних звуків) утворилися оказіональні етикетні формули, іноді ускладнені афіксами. З додаванням афіксів утворюються нетрадиційні формули позитивного відтінку: «спасибулечки», «благодарочка», «пасибочки», «спаси бос», «дяк-дяк-дякую».

У мовленні сім’ї КВНівця зустрічається фрази-подяки: «Я так признательна, шо аж вообще!», «Моя благодарность не имеет границ!».

Експресивний відтінок слів КВНівців утворюють інтенсифікатори: (укр.) *дуже, величезне, щиро*, (рос.) *громадное, огромное, большее, большое*.

Отже, як свідчить аналіз мовної поведінки членів КВНівської родини в етикетних ситуаціях спілкування, переважна більшість інформантів дотримується принципу ввічливості, використовуючи широкий спектр етикетних виразів жартівливого характеру, які здебільшого виходять за межі узуальних нормативних мовних засобів.

2.4. Особливості «КВНівських сімейних» фраз

Своєрідність КВНівського сімейного спілкування полягає в наявності оригінальних слів та конструкцій, які використовуються членами родини переважно в колі сім'ї або близьких родині осіб. Це так звані “сімейні” слова і вирази, представлені заміною понять, нетрадиційними назвами, улюбленими жартівливими виразами. Існування й побутування цих лексем соціально зумовлене й з часом стає закономірним. Тому, на наш погляд, варто говорити про “сімейний КВНівський словник” у прямому розумінні цього поняття й спостерігати окремі його елементи в системі розмовного сімейного мовлення. Їх поява в родинному спілкуванні зумовлена перш за все неофіційними стосунками в сім'ї та індивідуальними особливостями мовця. Як відомо, неофіційний характер спілкування створює сприятливі умови для мовленнєвої творчості, мовної гри, а в сім'ї КВНівця майже завжди всі комуніканти через певні причини схильні до цього.

Зокрема, явища мовної гри, на думку О.А.Земської, найбільш поширені в мовленні людей з високим рівнем культури, які володіють мовою в усій її різноманітності [28,42]. Граючи словом, вони можуть жартувати, іронізувати, більш точно й виразно висловлювати свої думки й почуття.

КВНівець – креативна людина, в якій розвинені здібності для створення гумору, але носієм інформації із соціальної групи йому подібних він може й не бути. Це випадки, коли члени родини безпосередньо сприймають жартівливий матеріал команди КВН зі сцени.

Виявлені в ході дослідження “сімейні” слова в основному репрезентовані індивідуально-авторськими лексичними одиницями.

Серед усіх зазначених різновидів лексичних одиниць у межах поставленої проблеми аналізуються лише ті, що є власне КВНівськими, притаманними значній кількості КВНівських родин. Наприклад, серед всього прошарку літературної лексики в даному випадку об'єктом дослідження стають сленгові фрази та слова, які називають предмети, явища, ситуації в суспільстві, почуття людини, емоційні стани, у результаті чого в

загальноновживаного слова з'являється нове, індивідуально-авторське значення.

Під час анкетування у КВНівському сімейному спілкуванні виявлені фрази, утворені шляхом метафоризації, яка є найбільш продуктивним способом створення експресивного забарвлення лексем, “найпростішим за композицією прийомом переосмислення і посилення образного сигналу”[34,71]: «*Бабуся, приховує цукерки. А як відіграла, що їх немає*», «*Бородаті новини*» (застаріла інформація, як і застарілі жарти в КВНі), «*На тата зашла, на нас – ні!*» (*Тата вразила, але нас – ні!*); «*Ніхто не бачив мій пакет? Давайте поштурмим!*» («поштурмим» - подумаємо, конкурс написання жартів у КВНі «штурм мізків»); тато учасниці команди КВН «Приємного перегляду»: «*Оце придумали, болтяру просто!*» (у КВНі «болт» – вдалий жарт, у даному прикладі говориться болтяра, як дуже гарна ідея), «*І як ти зімпровізувала?*» («зімпровізувала» - викрутилася з певної ситуації, у КВНі – швидко придумати кінець номера); капітан команди КВН «Любимая» вітається з коханою людиною, використовуючи першу фразу привітання команди з тією ж інтонацією: «*Любимая, не поверишь, я дома*»; мама КВНщиці команди КВН «Каре» (м.Суми): «*Дівчата, ану приберіть в кімнаті! Порозкидували реквізити!*»; мама: «*Вера, уроки поучила? Вера: Мам, я там набросала по чуть-чуть, осталось тільки сбить*» (у КВНі «сбить» - скласти послідовно матеріал виступу).

Особливе місце в складі “сімейних” слів посідають okazіоналізми. Шляхом скорочення основи КВНівських слів у сімейному мовленні використовуються: «подв'яз» (у КВНі – фраза-підв'язка перед мініатюрою), «домашка» (у КВНі – конкурс «домашнє завдання»), «репа» (у КВНі – репетиція), «*текстовуха*» (у КВНі – текстовий жарт), «*Мама: ти на чому так пізно поїдеш? Дочка: я на пешкарусє*» (утворилося від двох слів «пішки» й «ікарус»). У небагатьох сім'ях КВНівці вживають okazіональні фразеологізми: «*Не пуха не пера. Кости!*», «*КВН бы без тебя умер!*», «*Мамо, ти смішна! Йди в КВН!*», «*Привет Маслякову*», «*Страшно, как на*

разминке». КВНівські оказіоналізми через деякий час стають для членів родини лексикою загального вжитку. Виникнення подібних варіантів О.Б.Хатунцева пояснює специфікою розмовного мовлення: “Виникають вони в результаті непередготовленості розмовного мовлення, його спонтанного характеру” [40,123]. На наш погляд, таке “оновлення” фразеологічних зворотів може бути зумовлене не тільки характером ситуації спілкування, а й прагненням мовців зробити вислів семантично більш іронічним, жартівливим або саркастичним. Суто “сімейні” фразеологізми є тим мовним матеріалом, в якому виявляється особлива риса сімейного спілкування - його індивідуальність. По авторським фразеологізмам легко відрізнити КВНівську сім’ю від інших.

Конкретний вислів, запозичений із кінофільму, телепередачі, творів художньої літератури, жартів тощо переосмислюється, узагальнюється, абстрагується і включається до фонду “сімейних виразів”, використовуючись без посилань на джерело. Як зазначає О.М.Бабкін, називаючи такі усталені одиниці “прихованими цитатами”, їх звичайність і звичність “зумовлюють ... непотрібність посилання на джерело і там, де вона все-таки з’являється, справляє враження надмірного педантизму” [1,197].

Улюбленим заняттям КВНівця у спілкуванні з сім’єю є трансформування в жарт відомих висловів, крилатих фраз. Разом з тим у ході спостереження за невимушеним мовленням інформантів було встановлено, що при варіативному цитуванні улюблених висловів мовці у більшості випадків намагаються зберігати особливості вимови та інтонації акторів: *«Пап, дважды к строгому преподу в кабинет не войдешь»*, *«Ну и гадость это ваша запевная нотация»*, *«Семь лет учись, но один раз хорошо на лапу положи»*.

ДОДАТОК 1

Анкета

Привіт! Ми проводимо дослідження на тему: «Особливості спілкування КВНівської сім'ї». Прошу заповнити анкету. Будемо вдячні за розуміння й повні відповіді.

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____

2. Вік _____

3. Ви належите до КВНівського руху? _____

4. Чи спостерігали за собою вживання КВНівського сленгу у спілкуванні з сім'єю? В яких саме ситуаціях? _____

5. Наведіть приклади КВНівських слів, які доводилося використовувати в сімейному мовленні? _____

_____

6. Чи вплинув КВН на мовлення членів родини (слова та фрази з КВНівського матеріалу, які доводилося чути від близьких)? _____

_____

7. Ваші особисті КВНівські формули в стереотипних ситуаціях (вітання, прощання, пробачення, звертання). _____

_____

7. Спостерігали вплив КВНівської діяльності на спілкування в особистих стосунках? _____

_____

ДОДАТОК 2**Найпоширеніші фрази в сім'ї КВНівців****Словник «КВНівських сімейних фраз»**

Хавати гумор – розуміти жарти.

Іди в КВН! – вдало пожартував!

Включи отбивку на радіо ФМ – ввімкни музику на радіо.

Поеееехали – прощаємося, ми вже йдемо.

Сказав болт яру – сказав щось дуже доречно.

Привет Маслякову – вдало пожартував.

А ти заходиш! – А в тебе вдається це зробити!

Сбить уроки – добре підготуватися до навчання.

Время пошло – давай швидше працюй.

Порепаєм – завчасно підготуємося.

Не так звучить – не так працює.

Ти рвеш гостей – ти вражаєш гостей.

Запиши в табло – запам'ятай, колись знадобиться.

Рефрен чайку – зроби ще чаю.

По большому кругу – за великим рахунком.

Одягнутися так можна на виходець – святковий одяг.

Не будь Петросяном – не жартуй недоречно.

Закрепи что-нибудь – скажи щось цікаве з цього приводу.

Висновки

Сім'я – мала соціальна група, в якій мовна поведінка комунікантів залежить від багатьох чинників: гендеру, віку, ситуацій спілкування, психічного стану мовців, їх уподобання.

Кожній сім'ї притаманні специфічні слова й вирази, які так чи інакше впливають на мовлення всіх членів родини. У сімейному спілкуванні КВНівців процес копіювання слів, фраз, інтонацій відбувається свідомо й підсвідомо. До таких сімейних мовленнєвих одиниць належать: okazionalizmi, крилаті вислови, авторські фразеологізми, сленг. Використовуючи «КВНівські слівця», свідомо й підсвідомо, кожен член родини, залежно від віку, має певну комунікативну мету: виховну, інформативну, емоційно-впливову.

Сімейній мовній поведінці КВНівців властиве підсвідоме переключення кодів та іншомовне вкраплення, використання суржику, що зумовлене.

В стереотипних ситуаціях КВНівці вживають креативно переформульовані загальновідомі вислови, жарти із власного матеріалу новоутворені словесні конструкції. Досліджено, що на сімейне спілкування родини, в якій немає КВНівців, гра КВН також впливає.

Серед специфічних лінгвістичних особливостей мовної поведінки КВНівців у сім'ї особливу роль грає КВНівський сленг, який став звичним через постійне його вживання. Від сленгу інших соціальних груп, він відрізняється жартівливим характером і ефективністю впливу на сімейне мовлення. Використовуючи сленг в родині, КВНівець доповнює мовний словник креативними «сімейними слівцями».

Список літератури

1. Бабкин А.М. Русская фразеология, ее развитие и источники / А.М. Бабкин. – Л. : Наука, 1970. – 263 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Наука, 1987. – 365с.
3. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные работы по общему языкознанию: В 2-х тт. / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : АН СССР, 1963.
4. Бойко Б.Л. Социальные варианты речи и “групповой язык” / Б.Л. Бойко // Языки мира: Проблемы языковой вариативности. – М. : Наука, 1990. – С. 97–108.
5. Брайт У. Введение: параметры социолингвистики / У. Брайт // Новое в лингвистике. - М. : Прогресс, 1975. – Вып.7: Социолингвистика. – С. 35–45.
6. Выготский Л.С. К вопросу о многоязычии в детском возрасте / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 3. – С. 329–337.
7. Виноградов В.В. Избранные труды о языке художественной прозы / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 350с.
8. Вёздкина Э.Ф. Критика методологических принципов изучения малых групп в буржуазной социальной психологии США : автореф. дис. канд. философ. наук: спец. 09.00.08 / Э. Ф. Вёздкина // МГУ. – М., 1968. – 16с.
9. Гвоздев А.Н. Развитие словарного запаса в первые годы жизни ребёнка / А.Н. Гвоздев. – Саратов : Куйбышевфил., 1990. – 103 с.
10. Добрович А.Д. Общение: наука и искусство / А.Д. Добрович. – М. : Знание, 1980. – 160 с.
11. Земская Е.А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения / Е.А. Земская. – М. : Рус. яз., 1987. – 240 с.
12. Крысин Л.П. О речевом поведении человека в малых социальных общностях (Постановка вопроса) / Л.П. Крысин // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 78–86.

13. Крысин Л.П. Параметры варьирования русского языка в инонациональной среде / Л.П. Крысин // Национально-языковые проблемы: СССР и зарубежные страны. – М. : Наука, 1990. – С. 72–84.
14. Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание / Б.А. Ларин. – М. : Наука, 1977. – 323с.
15. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / П.А. Лекант. – М. : Высшая школа, 1974. – 159с.
16. Миронюк О.М. Історія українського мовного етикету: засоби вираження ввічливості : автореф. дис. канд. філол. Наук : спец. 10.02.02 / О.М. Миронюк // Ін-тукр. мови АН України. – К., 1993. – 18с.
17. Михальченко В.Ю. Проблемы функционирования и взаимодействия литовского и русского языков / В.Ю. Михальченко. – Вильнюс : “Москлас”, 1984. – 223 с.
18. Негневицкая Е.И. Язык и дети / Е.И. Негневицкая, А.М. Шахнарович. – М. : Наука, 1981. – 110 с.
19. Никольский Л.Б. Синхронная социолингвистика (теория и проблемы) / Л.Б. Никольский. – М. : Наука, 1976. – 168 с.
20. Осипов Г.В. Теория и практика советской психологии / Г.В. Осипов // Социальные исследования. Теория и методы. – М. : Наука, 1979. – 123с.
21. Парыгин Б.Д. Социальная психология как наука / Б.Д. Парыгин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – 208с.
22. Поливанов Е.Д. Избранные работы. Статьи по общему языкознанию / Е.Д. Поливанов. – М. : Наука, 1968.– 364с.
23. Русанівський В.М. Прогностичні функції соціолінгвістики / В.М. Русанівський // Мовознавство. – 1989. – №1. – С. 3–10.
24. Рыбников Н. Язык ребенка / Н. Рыбников. – М. – Л. : Госиздат, 1926. – 117с.
25. Русская разговорная речь (Проспект) / АН СССР, Ин-т русского языка. – М. : Наука, 1968.– 98с.
26. Русская разговорная речь / АН СССР, Ин-т русского языка. – М. : Наука, 1973. – 487 с.

27. Русская разговорная речь: Тексты / Г.А.Баринова, Е.А.Земская, Л.А.Капанадзе и др. – М. : Наука, 1978. – 307с.
28. Русская разговорная речь: Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Е.Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276с.
29. Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Е.Н. Ширяев. – М. : Наука, 1983. – 283с.
30. Сиротинина О.Б. Современная разговорная речь и ее особенности / О.Б. Сиротинина. – М. : Просвещение, 1974. – 144 с.
31. Сиротинина О.Б. Языковой облик г. Саратова / О.Б. Сиротинина // Разновидности городской устной речи – М. : Наука, 1988. – С. 247–253.
32. Сиротинина О.Б. Устная речь рабочих в неофициальной обстановке / О.Б. Сиротинина, Т.В. Ларькина // Языки личность. – М. : Наука, 1989. – С. 38–54.
33. Социология: Словарь-справочник в 3-х т.т. – Т. 1: Социальная структура и социальные процессы / Отв. ред. Г.В.Осипов – М. : Наука, 1990. – 204с.
34. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143с.
35. Тимофеев В.П. Личность и языковая среда / В.П. Тимофеев. – Шадринск, 1971. – 122 с.
36. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М. : Высшая школа, 1989. – 159 с.
37. Формановская Н.И. Речевой этикет / Н.И. Формановская // ЛЭС. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 413–414.
38. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Н.И. Формановская. – М. : Рус. яз., 1987. – 158 с.
39. Формановская Н.И. Функциональные и категориальные сущности устойчивых формул общения : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Н.И. Формановская. – М., 1979. – 39 с.

40. Хатунцева Е.Б. Наблюдения над фразеологией в живой разговорной речи / Е.Б. Хатунцева // Вопросы стилистики. – Саратов, 1974. – Вып. 8. – С. 121–124.
41. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: Теория, проблемы, методы / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 176 с.
42. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості: соціопсихолінгвістичний аспект : автореф. дис. д-ра філол. наук : спец. 10.02.02, 10.02.01 / Н.П. Шумарова // НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1994. – 48 с.
43. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Избранные работы: Язык и его функционирование. – М. : Наука, 1986. – С. 17–58.